

ראש השנה – האם חזרה בתשובה נחשבת לאחת מתרי"ג המצוות?

[שיחה 1 לראש השנה – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו אוצרות התורה, כרך ב' בחלק "מועדים".
הבהרה. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

הדבר הינהו פלא, אבל הרמב"ם לא מונה "תשובה" כאחת מתרי"ג מצוות.
אמנם פעולת תשובה מורכבת מן שלושה ענינים:

- א. שיעזוב החוטא חטאו ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד;
- ב. וכן יתנחם על שעבר (=יתחרט);
- ג. וצריך להתוודות בשפתיו ולומר ענינות אלו שגמר בלבו (רמב"ם, הל' תשובה ב/ב).

אבל כאשר הרמב"ם מונה את המצוות בספר המצוות (מ"ע ע"ג), הוא מציין אך ורק את הגורם השלישי:
"וידוי... שיאמר אנא השם חטאתי עויתי ופשעתי ועשיתי כך וכך ויאריך המאמר ויבקש המחילה בזה
הענין לפי צחות לשונו".

ותמיהה רבתא יש כאן, הרי העיקר חסר מן הספר, הרמב"ם החסיר את עצם המהפך-הנפשי של
תשובה?! וכך מוזרה לשונו של הרמב"ם בתחילת הל' תשובה: "אם עבר אדם (עבירה)... כשיעשה
תשובה וישוב מחטאו, חייב להתוודות לפני ה'" ולא ניסח את הדברים "חייב לחזור בתשובה". ואנו
שואלים, והרי כל הנביאים הזהירו והתריעו על תשובה והיא גם פסוק מפורש: "ושבת עד ה' אלהיך
ושמעת בקולו... ואתה תשוב ושמעת בקול ה'" (דברים ל/ב, ח)
איך זה שהיא תוזכר ע"י הרמב"ם רק אגב-אורחא וכלאחר יד?

אמנם, כאשר נעיין נמצא שהפסוק הנ"ל הוא רק הבטחה וייעוד לעתיד, ולא ציווי ישיר.
ה' מודיע לנו שאחרי כל הצרות, נפנה עורף ליצה"ר ונשוב אל ה'. אמנם, רמב"ן שם מפרש שיש בפסוק
הזה מצוות התשובה (פסוק י"א) אבל אף הוא איננו מחליט, והוא מפרש ג"כ "כי המצוה הזאת"
מדובר גם כן על כל התורה כולה. וראיה נפלאה שהרמב"ן איננו חולק על הרמב"ם, כי בהשגות
שהרמב"ן רושם בסוף "ספר המצוות" לרמב"ם, הוא אינו מזכיר שהרמב"ם השמיט "תשובה".
מכאן יש ראיה שהוא מסכים עם הרמב"ם שאין בתורה מצוות התשובה.

כעת עלינו ליישב, מפני מה אין מצוה לחזור בתשובה.

תשובה ראשונה

בספר "משך חכמה" מתרץ בפשטות כי אין טעם לצוות לאדם "להיות בסדר". מי שאכל שום וריחו
נודף מפיו, יש צורך להגיד לו "הִזְהָר ואל תאכל עוד פעם שום?!" והרי אנו מצווים ועומדים כל הזמן
לקיים המצוות, ואין זו חכמה להעיר על כך: "אבל מעכשיו תהיה בסדר".
אבל לכאורה תשובה זו דחוקה, כי אנו מחפשים תיקון על העבר, עקירת העון. (כמבואר ביומא פו., השב מיראה
זדונותיו נהפכים לשגגות, ואם שב מאהבה, זדונותיו כזכיות).

תשובה שניה

בספר "פרי מגדים" (פתיחה להל' קריאת שמע) מחלק בין מצוה מתרי"ג לסתם "מצוה בעלמא", וכך משמעות
רבי אברהם אחי הגר"א (תחילת "מעלות התורה") שכל מלה ומלה בתורה הרי היא מצוה בעלמא, רק תרי"ג
הם הכלליים.
אבל זה לא ישיב צמאוננו, כי הרי תשובה היא היא העיקר הגדול, הבסיס שהכל מונח עליו, ואיך זה
לא תימצא בין התרי"ג הבסיסיים?

תשובה שלישית

ע"פ הסברו של מהר"ל (ינתיבות עולם, תשובה, פ"א) אפשר ליישב הענין בצורה יפה ביותר. הוא מביא ממדרש: "שָׁאֵלוּ לַחֲכָמָה, חוּטָא מַה עוֹנְשׁוּ? עֲנֵתָהּ יַחְטְאִים, תְּנַדְּף רַעְיָהּ (=יסבלו). שאלו לנבואה, חוטא מה עונשו? ענתה הנפש החוטאת היא תמות". (יחזקאל יח, ד) שאלו לתורה, וענתה יביא אשם ויתכפר".

שאלו להקב"ה, חוטא מה עונשו? וענה: "יעשה תשובה ויתכפר", הדא הוא דכתיב 'טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך'". (ילק"ש תהלים תשי"ב)

והדבר מפליא. הנה גם בתורה ובנביאים ובכתובים (= "חכמה" הנ"ל) לא מצאו מענה. והדבר מובן לפי מאמר חז"ל. כי שבעה דברים נבראו לפני בריאת העולם, ואחד מהם היא התשובה. (פסחים נד). פירוש הדבר, כי הם אינם מסדרי עוה"ז אלא הכנות יסוד לה. כלומר, בכדי שהאדם יחזור בתשובה הוא צריך להגיד מחדש, הוא צריך לחזור לנקודת ההתחלה. כן כתב מהר"ל. (חידושי אגדות, ד/כט) וכך לשונו במקום אחר: "האדם נברא בהתחלתו בלא חטא, וכאשר הוא שב אל הש"י, אז האדם חוזר אל התחלתו, ומפני זה ראוייה התשובה להביא רפואה לעולם... וזהו שאמר גדולה תשובה שמגיעה עד כסא הכבוד, כי משם התחלת ההויה של האדם, משם הנשמה חוצבה". (ינתיבות עולם, תשובה, פ"ב)

"ושמרתם את חוקותי ועשיתם אתם" (ויקרא יט, ח) ולפי המסורת הכתיב הוא בלי וי "ועשיתם אתם", ואפשר לקרוא אתם, ע"כ דרשו במדרש (ויקרא לה/ו) – "אם שמרתם את התורה, מעלה אני עליכם כאילו עשיתם עצמיכם". ובדומה לזה בסנהדרין (צט:) "כל המלמד את בן חברו תורה, מעלה אני עליו כאילו עשאו, כאילו עשאו לדברי תורה, כאילו עשאו לעצמו!". זאת אומרת, האדם נהיה אז כח יוצר, ומחדש בריאת עצמו ממש. (ולכאורה אין הבדל אם מחדש את חברו או אם מלמד לעצמו תורה). וזהו באמת כח גדול ונפלא, כלשונו שמהר"ל התבטא: "וואף היא נפלאות בעינינו". (ינתיבות עולם, תשובה, פ"א).

לכן במדרש הנ"ל, החכמה מגיבה שהעושה רע צריך לקבל כמדתו, ויסבול יסורין. הנבואה רואה בבירות יתרה כבודו של מלך מלכי המלכים, ופשוט לה שהעובר על דבר המלך, אחת דתו למות. לעומת זאת התורה שקבלנו בסיני, המלאה עצות והדרכות, התורה ממליצה לאדם להביא קרבן (וכמוכן, עצה זו כוחה יפה אך ורק בזמן שיש לנו בית המקדש, מה שלצערנו נבצר מאתנו כעת). עצה כללית כזו למחוק את העול ע"י פעילות התשובה, אך רק הקב"ה יוכל לתת – וזה ממקום עליון ונשגב מעל ומעבר לשלושת חלקי תנ"ך. רק בכח חכמת תורה שבע"פ (שהיא מעל ומעבר לכל חלקי תנ"ך, כדברי רצ"ה מזידיצוב, בתחילת ספרו "פרי קודש הילולים" וכן כתב אדמו"ר ממונקאץ בספרו "דברי תורה", ח"א קטע מג) תורה שבעל"פה ידעה לפענח חידת "על כן יורה חטאים בדרך" (תהלים כה, ח), להגיד לנו איזו הדרך. (כי יש ניקוד פתח תחת ב' של "בדרך", כאילו היתה ה' הידיעה, דרך הידועה והמפורסמת). ולכן, אין מצוות התשובה אחת מתרי"ג, כי היא למעלה מהן, היא אבן בנין לכל קומתן. (ע"ע תוספת דברים לזה בשיחה רביעית לראש השנה, להלן)

תוקעים שופר בראש השנה, ומהר"י אברבנאל (על ויקרא כג, דף קלז) מביא לכך שבעה רמזים.

1. להורות על דרוו וחופש כמו שחרור עבדים בשנת היובל. (ויקרא כה, ט)
2. המלכות ה' כמלך, כמו שעשו לשלמה בהמלכתו. (מל"א א, לט)
3. התעוררות לתשובה (רמב"ם, תשובה ג/ד) וזהו הנרמז בחז"ל "לערבב את השטן". (ר"ה טז:)
4. להזכיר זכות עקידת יצחק שהתחלף באיל. (ר"ה טז:)
5. להזכיר זכות שקבלנו תורה בסיני. (שמות יט, יט)
6. ענין קיבוץ גליות לעתיד. (ישעיה ה, כז / זכריה ט, יד)
7. להזכיר תחיית המתים. (ישעיה ג, ג) עיי"ש עוד בפ"י ר"י אברבנאל.

ויש לדעת שר' דוד אבודרהם (על עניני תקיעת שופר) מביא מרבי סעדיה גאון עשרה טעמים לתקיעת שופר, ששה הם מהני"ל.

ונאמר כעת על **הראשון והשני** שבסידרה הנ"ל, מה שלמדונו חז"ל: "גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה" (יומא פו.) – מפרש מהר"ל: "מפני שבעל תשובה נבדל מן יצרו הרע ויוצא בזה **לחירות**, כי בעל חטא הריהו משועבד למלך זקן וכסיל, זהו יצה"ר, וכאשר חוזר בתשובה זהו גאולה ג"כ. ולפיכך מקרב ג"כ **הגאולה (הכללית)** מן כח אומות העולם. ובשביל טעם זה היובל שהוא גאולה לעבדים היה ביום הכיפורים, שאז יש גאולה לנפש האדם היוצא לחירות מן יצה"ר". (ינתיבות עולם, תשובה פ"ב) ומטעם זה אנו נוהגים לתקוע בשופר בסילוק שבסוף יום הכיפורים.

כבר הזכרנו בעבר ביקורת על הכינוי הנפוץ לחילוני שהוא "חפשי", כינוי זה איננו נכון כלל. "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה" (אבות, ו) – הרי הביטוי הזה מיועד רק למי שהוא משוחרר מיצה"ר. אבל החילוני קשור באזיקים באורחות מחשבותיו, מלבושו ואופני התנהגותו: או למנהגים של החברה שמסביבו, או לכפייתיות-נפשית-עצמית – ומפני חולשתו אינו יכול לשנות דרכו ואינו יכול לעשות מה שהוא לטובתו באמת. הרי הוא עבד נרצע מסכן ואומלל. כל הצהרותיו שהוא "עושה כרצונו" אינן אלא הסוואה ואחיזת עינים בכדי להשאיר במצבו הנחות. אנו מכירים היטב שהעולם שמסביבנו סובל מאד מאד, למרות כל תרועות צהלה וגיל. בעצם, לפי גודל ההכחשה, כך גודל המרירות שבלב. אלא ישנו לחץ חברתי חזק מאד להסתיר את הבעיה עד שהאדם עצמו לא יודה באסונו.

כמה מאושרים אנו שדרכנו, דרך ה', נהירה לנו ואנו מכירים בַּשָּׂקָל צרוף כמה זאת היא טובתנו בין בעוה"ז ובין בעולם הנצח. אין אנו כפופים לשום גורם חיצוני. תשובה שלנו מחזירה אותנו לעצמיותנו.

וכמו שכתב ר"ח **ויטאל** על מדות טובות שלא הוזכרו בתורה, כי הן כלל הכל ובסיס לכל ("שערי קדושה", ח"א שער ב'; וכן כתב הגר"א על מגילת אסתר, פרק יז), כן ענין התשובה לא יוכל להיות בחשבון המפורט של מצוות, כי זה כולל את כולן.